

Voorwoord

Dit activiteitenprogramma voor baby's is ontwikkeld door de Stichting " Het Kind in de Buurt" te Groningen. In samenwerking met de vakgroep Ontwikkelingspsychologie van de Rijksuniversiteit te Groningen is deze Stichting eind 1985 opgericht.

De ontwikkeling van dit programma werd mede gefinancierd door de Bernard van Leer Foundation, een internationaal fonds dat geld beschikbaar stelt voor projecten die tot doel hebben de ontwikkeling van jonge kinderen te ondersteunen.

Overeenkomstig het doel van de Bernard van Leer Foundation probeert de Stichting het welzijn van jonge kinderen, vooral in risicosituaties, duurzaam te bevorderen, onder andere door zich te richten op de directe omgeving van het kind.

De stichting "Het Kind in de Buurt" heeft voor een ruime projectopzet gekozen, waarbinnen zowel jonge kinderen en hun opvoeders, als jongeren (als eventuele toekomstige ouders) betrokken worden. Zo zijn er onderwijsprogramma's opgesteld voor leerlingen van het Lager en (Kort) Middelbaar Beroepsonderwijs. Lessen uit deze programma's zijn erop gericht leerlingen voor te bereiden op hun mogelijke toekomst als ouder, onder andere door een bezoek aan een instelling voor kinderopvang. Ook richt de Stichting zich direct tot de opvoeders. Het activiteitenprogramma "Werken en Spelen met Peuters" is bijvoorbeeld ontwikkeld voor leid(st)ers en andere opvoeders die werken met peutergroepen.

Tijdens de ontwikkeling van dit peuterprogramma ontstond het idee om een soortgelijk boekwerk te maken voor de omgang met baby's en dreumesen. Maar voordat een idee helemaal is uitgewerkt en gebruiksklaar van de persen rolt, zijn er heel wat stappen te ondernemen.

Als eerste stap werd er contact gelegd met de babyleidsters van het Kindercentrum, onderdeel van de Stichting Kinderopvang te Stadskanaal. Zij gaven toestemming voor het observeren van hun werkzaamheden en het maken van videobanden. Daarnaast werd er met deze babyleidsters gesproken over wat zij belangrijk vinden in hun werk en wat zij verwachten van een babyprogramma.

De leidsters gaven onder andere aan knuffelcontact belangrijk te vinden. Een van de leidsters kreeg daarop het idee babymassage uit te werken tot een geschikte werkvorm. Een andere leidster gaf de wens te kennen iets meer te willen weten over gymnastiek met baby's.

De Stichting zelf had het plan spelletjes uit te werken die de ontwikkeling van de baby op belangrijke als taal en denken ondersteunen. De auteur, tenslotte, had de wens veel liedjes en muziek te gebruiken

Deze vier uiteenlopende ideeën vormden de basis voor de opzet van het babyprogramma in vier onderdelen: babymassage, babygymnastiek, zintuigspelletjes en liedjes en rijmpjes.

Toen de opzet in grote lijnen vast stond brak de fase aan van het uitschrijven van concrete spelletjes. Veel mensen droegen suggesties aan voor spelletjes. Ook de leidsters uit Stadskanaal moeten op deze plek genoemd worden. Bij de observaties in hun babykamer kwamen veel waardevolle voorbeelden naar voren.

De uitgewerkte spelletjes moesten vervolgens worden uitgetest op leesbaarheid en uitvoerbaarheid in de praktijk. Naast het Kindercentrum Stadskanaal hebben zeven andere kinderdagverblijven hieraan hun medewerking verleend, namelijk:

- 't Hummelhuis (Groningen)
- Otje (Leeuwarden)
- De Goudvis (Krimpen aan de IJssel)
- Jerommeke (Leeuwarden)
- Huzemer Hummels (Leeuwarden)
- De Rakkerbak (Groningen)
- Kinderdagverblijf Hoogezand

Ook hebben een aantal (gast)ouders meegewerkt aan het uittesten:

- Zeven (gast)ouderparen van het Gast Ouder Project te Franeker
- Vijftien gastouders van het Gast Ouder Project te Groningen

Alle leidsters en (gast)ouders die bij het uittesten betrokken waren, hebben hun taak enthousiast en nauwgezet uitgevoerd. De meeste spelletjes werden bijgesteld en uitgebreid aan de hand van hun waardevolle commentaar en bruikbare suggesties. Zonder de inzet van al deze personen zou "Plezier voor Twee" niet zijn wat het nu is. Een woord van dank is hier op zijn plaats.

Als laatste stap voor het drukken, moest het geheel vorm gegeven worden. Aan Paul van Geert dankt het boek de instructietekeningen en de grappige illustraties. Samen met hem heeft Leen van Geert-Waegeman de definitieve lay-out ontworpen. Ook heeft zij met enthousiasme het vele netwerk voor haar rekening genomen.

Het eindproduct: "Plezier voor Twee" ligt hier nu voor je. De Stichting hoopt dat het boek voor veel opvoeders een plezierige ondersteuning zal zijn bij hun omgang met baby's.

Overigens blijft de Stichting altijd benieuwd naar de ervaringen van opvoeders in de praktijk. Bij een eventuele volgende druk zouden ook deze ervaringen verwerkt kunnen worden. Voor vragen, suggesties en commentaar is de Stichting bereikbaar op het volgende adres:

Stichting "Het Kind in de Buurt"

St. Walburgstraat 2

9712 HX Groningen

tel: 050-123783

september 1992

de projectleidster van het babyprogramma

Regien Wolters

De laatste jaren mag de kinderopvang zich verheugen in een grote belangstelling. Zelfs de overheid ziet nu de noodzaak in van goede kinderopvang en probeert via stimuleringsgelden het aantal instellingen voor kinderopvang uit te breiden. Maar ook op particulier initiatief worden er steeds meer kindplaatsen gecreëerd.

Het wordt dan ook een steeds algemener verschijnsel dat ouders blijven werken na de geboorte van hun kinderen en hun kroost tijdens werktijden in een kinderdagverblijf onderbrengen. Ook de opvang van jonge baby's, waar eerder nog huiverig en zelfs met afkeuring naar werd gekeken, wordt steeds meer als normaal geaccepteerd.

De opvang van jonge baby's is echter een hele kunst en vereist heel wat kunde. Op het eerste gezicht ziet het werken met baby's er zo knuffelig en snoezig uit, vooral voor buitenstaanders. Maar in de praktijk blijken de meeste leid(st)ers een voorkeur te hebben voor kinderen die al lopen en (beginnen te) praten. Bij babyleid(st)ers gaan er vaak al gauw geluiden op dat het werk zo eentonig is. Zeker als de babygroep niet vol is, ligt verveling op de loer. "Alle baby's zijn wel lief en ze lachen wel lief naar je, maar meer krijg je niet terug", is een veel gehoorde opmerking. Op den duur is dat te weinig. Het plezier in het werk verdwijnt en daarmee een heel belangrijke voorwaarde voor goede opvang. "Plezier voor Twee" is geschreven om het werk van babyleid(st)ers wat meer afwisseling en uitdaging te geven, want in het werk met baby's is meestal meer mogelijk dan de meeste mensen denken.

"Plezier voor Twee"

Het belang van vroege ontwikkeling Bij goede babyopvang zijn de leid(st)ers enthousiast, maar ook de baby's moeten zich plezierig voelen in de opvangsituatie.

De babyperiode is een belangrijke tijd in ieders leven. Hoewel de meeste zich maar weinig of niets herinneren van hun eerste twee à drie levensjaren, wordt in deze periode wel de basis gelegd voor hun verdere ontwikkeling, met name op het gebied van de taal, van het waarnemen en denken en van de sociaal-emotie aspecten van de persoonlijkheid.

Tijdens zijn eerste levensjaren is het kind in staat op een heel soepele manier een aantal belangrijke vaardigheden aan te leren, zoals: lopen, praten, eenvoudige denkvormen als herkennen en herinneren en het leggen van hechte contacten met anderen.

Als de basis in de baby-peuterleeftijd goed is gelegd, is het kind ook daarna in staat volop gebruik te maken van de kansen die de omgeving hem biedt. Bij het ontbreken van bepaalde basisvaardigheden is het echter veel moeilijker te profiteren van de mogelijkheden uit zijn omgeving. Een eenmaal opgelopen achterstand wordt dan steeds groter. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

In een aantal Nederlandse winters valt er geen sneeuw. Zo kan het voorkomen dat een peuter of kleuter nog nooit sneeuw heeft gezien. Stel dat een kleuter, als enige in zijn klas, nog nooit sneeuw heeft gezien. De juf leest een boekje voor over twee jongens die een sneeuwpop maken. Sneeuw valt buiten de belevingswereld van deze kleuter en het verhaal zal grotendeels aan hem voorbij gaan. Ook een opdracht als het plakken van een sneeuwpop zal hij niet goed kunnen uitvoeren. En aan het fantasiespel van zijn klasgenootjes over een sneeuwballengevecht zal hij maar half kunnen meedoen. Op allerlei manieren valt deze kleuter buiten de groep omdat hij toevallig één begrip niet kent.

Natuurlijk valt het in de praktijk wel mee, als een kind een bepaald begrip niet kent. Iedere leerkracht zal gebruik kunnen maken van de begrippen die het kind kent, en aan de hand van plaatjes kunnen verduidelijken waar het om gaat. Maar als een kleuter meerdere begrippen niet kent, zal het voor de leerkracht steeds moeilijker worden de begrippen uit te leggen. Zo raakt de kleuter steeds verder achterop. Het kind krijgt vaak te maken met spelsituaties die niet aansluiten bij zijn niveau. Hij kan niet alle mogelijkheden benutten. Bovendien kan hij vroeger of later ontmoedigd raken en een hekel krijgen aan leren en alles wat met school te maken heeft. Het leggen van een goede basis in de eerste levensjaren is dus belangrijk.

In Nederland gaat dit in veel gevallen wel aardig goed, als het kind tenminste een gaaf lichaam heeft en een gave verstandelijke aanleg. Toch spelen ook de mensen uit de omgeving een belangrijke rol. Ten eerste moeten deze personen het kind een gevoel van veiligheid en geborgenheid kunnen geven. Het kind moet erop kunnen vertrouwen dat zijn initiatieven in goede aarde vallen en dat hij veilig op onderzoek kan uitgaan, zonder steeds zijn neus te stoten. Op het belang van deze veiligheid wordt nader ingegaan op pagina 5 bij "Ondersteuning van de ontwikkeling".

Ten tweede moet de omgeving ervoor zorgen dat er iets te onderzoeken valt, dat er voldoende materiaal en speelgoed voor handen is, in allerlei variaties.

Deze twee algemene richtlijnen gelden voor alle opvoeders, zowel voor de (natuurlijke) ouders van het kind, als voor de leiding in een kinderdagverblijf.

Het doel van "Plezier voor Twee"

In dit werkboek is geprobeerd om het werken met baby's weer een nieuwe impuls te geven. Veel bestaande spelletjes zijn op een rijtje gezet, met suggesties voor andere toepassingen. Nieuwe spelletjes zijn toegevoegd en ook is geprobeerd handvatten te geven voor het ontdekken van eigenaardigheden van de individuele kinderen. Met deze gegevens op een rijtje kan het boek een hulpmiddel zijn voor het creëren van een stimulerende omgeving. Evenzeer is het leveren van een bijdrage aan meer variatie in het werken met baby's en het vergroten van het plezier in de omgang met baby's een doelstelling van "**Plezier voor Twee**". Door met dit boek te werken heb je kans dat je vanzelf meer aspecten van en mogelijkheden met baby's ontdekt.

Voor wie is het boek geschreven?

"**Plezier voor Twee**" is in de eerste plaats geschreven voor leid(st)ers in de kinderopvang, die met baby's werken.

Alle aanwijzingen zijn gegeven met de werksituatie van deze leid(st)ers in het achterhoofd.

Dat neemt echter niet weg dat ook andere groepen die met baby's te maken hebben, zoals bijvoorbeeld ouders en gastouders, met dit boek hun voordeel kunnen doen. Ook zij vormen immers een (groot) deel van de tijd de omgeving van één of meer baby's. Ook zij moeten veiligheid bieden in een stimulerende omgeving vol variatie.

De in dit boek beschreven spelletjes zijn vaak gemakkelijk aan te passen aan allerlei omstandigheden. Zij zijn niet alleen geschikt voor een kinderdagverblijf, maar voor elke situatie met hele jonge kinderen. De aanwijzingen en suggesties zijn met enige fantasie eveneens bruikbaar in andere omstandigheden.

Hoe is "Plezier voor Twee" opgezet?

In totaal bevat het boek 124 activiteiten, onderverdeeld in een vier hoofdstukken. Deze hoofdstukken worden aangeduid met een kleur. Deze vier hoofdstukken zijn:

- 1 Babymassage **GROEN**
- 2 Babygymnastiek **ROOD**
- 3 Zintuigspelletjes **GEEL**
- 4 Liedjes en Rijmpjes **BLAUW**.

Deze onderverdeling in vier series verwante spelletjes is niet alleen gemaakt op grond van uiterlijke kenmerken. Elke serie spelletjes legt daarnaast het accent op de ondersteuning van een bepaald ontwikkelingsgebied. Dat zijn achtereenvolgens: het vermogen sociale contacten aan te gaan, motoriek, taal/denken en spraak/taal. Hierbij moet opgemerkt worden dat veel spelletjes meerdere gebieden tegelijk bestrijken. Tevens komen ook andere gebieden aan de orde, als concentratie en drang tot onderzoek van de omgeving.

Elk hoofdstuk is op dezelfde wijze opgezet. Zo begint elk hoofdstuk met een **algemene inleiding**, waarin **achtergrondinformatie** wordt gegeven over de aard en de bedoeling van de spelletjes. Eveneens wordt een kort overzicht gegeven van de verschillende **mijlpalen** in het ontwikkelingsgebied dat bij de betreffende spelsoort hoort.

Na dit wat theoretisch getinte gedeelte volgt steeds een algemeen stukje tekst over **praktische voorwaarden** die belangrijk zijn voor deze serie spelletjes. Veel aandacht wordt vervolgens ook besteed aan algemene **aanwijzingen voor de uitvoering**. Voor een groot deel zijn dit regels die van toepassing zijn op een goede algemene werkhouding, ook bij de dagelijkse verzorging van een kind.

Na de inleiding volgt de serie spelletjes waar het om gaat. Elk spelletje wordt uitvoerig beschreven op één of meer afzonderlijke, uitneembare pagina's. Bij deze beschrijving is gekozen voor een "kookboekmethode". Puntsgewijs worden korte aanduidingen gegeven voor:

- de leeftijd
- een geschikt tijdstip
- de duur
- het benodigde materiaal
- de eventuele voorbereiding en
- de voorwaarden.

Daarna wordt veel aandacht besteed aan:

- de **"UITVOERING"** van het spel
- de eventuele **varianten en suggesties**
- een aantal punten die interessant zijn om op te letten, tijdens het uitvoeren van een activiteit. Deze zijn beschreven onder het kopje **"WAAR JE OP KUNT LETTEN"**.

Onder **"Verdere aanwijzingen"** wordt uitleg gegeven over specifieke uitvoeringsaspecten of belangrijke houdingsaspecten.

De beschrijving van het gehele spelletje wordt afgerond met een *suggestie* voor een duidelijke **afsluiting**.

Werken met "Plezier voor Twee"

Hoe "Plezier voor Twee" te gebruiken De spelletjes zijn in de ontwikkelfase uitgetoetst door een aantal babyleidsters en gastouders. Bij dit uittesten kwamen een aantal aanwijzingen voor het gebruik in de praktijk naar voren.

"Plezier voor Twee" heeft het meeste te bieden, als verzorgers systematisch met het boek werken.

Op regelmatige tijden, bijvoorbeeld één keer per week, nemen zij een nieuw spelletje onder de loep. Dit spelletje voeren zij een week lang uit met een aantal kinderen. Bij deze eerste uitvoeringen kunnen heel goed aanpassingen worden gemaakt, aansluitend bij de specifieke situatie op hun werkplek. Met een aantal aanpassingen kunnen ook kinderen van verschillende leeftijden bij het spelletje betrokken worden. Op deze manier kunnen zij de reacties van verschillende kinderen met elkaar vergelijken. Een spelletje met al zijn mogelijkheden leren zij zo door en door kennen. Automatisch wordt het spelletje opgenomen in het hele persoonlijke repertoire van spelletjes. Na een week wordt dan het volgende spelletje naar keuze geïntroduceerd.

Dit kan een spelletje zijn uit dezelfde serie, maar voor de afwisseling ook uit een ander hoofdstuk. Vanzelfsprekend is de snelheid waarmee de spelletjes ingevoerd kunnen worden mede afhankelijk van de verzorgers zelf en van de situatie op hun werkplek. Vooral in een kinderdagverblijf kunnen zaken als een nieuw, onwennig kind, ziekte onder het personeel, vakantiedrukke en feestdagen vaak de aanleiding vormen geen extra dingen op de hals te halen, zoals het experimenteren met nieuwe spelletjes. Als deze omstandigheden lang voortduren kan het boek vergeten worden en in een kast verdwijnen. Daarom is het aan te raden vooraf een principebesluit te nemen over de regelmaat waarmee nieuwe spelletjes ingevoerd worden, aangepast aan wat de verzorg(st)er aankan. In een kinderdagverblijf is deze regelmaat het gemakkelijkst aan te houden als een heel team van babyleid(st)ers ervoor kiest te werken met "Plezier voor Twee". Zij kunnen elkaar dan steunen en aanvullen in de uitvoering van de spelletjes. Met vragen of onduidelijkheden kunnen leid(st)ers onder andere terecht bij hun collega's. Teamwerk maakt het ook mogelijk om naderhand ervaringen uit te wisselen. Tien tegen één dat er naast herkenningspunten ook verschillen in ervaringen naar voren komen. Samen met collega's een nieuw project uitvoeren kan heel motiverend zijn en bovendien de teamgeest versterken.

Voor een goede uitvoering van de spelletjes is het van belang dat de verzorg(st)er van te voren de inleiding grondig doorleest en zich de algemene aanwijzingen goed eigen maakt. Deze achtergrondinformatie zal haar/hem in staat stellen gericht te kijken naar een kind en te begrijpen wat hij wil en hoe zij/hij daar eventueel op in kan spelen.

De mogelijkheden van "Plezier voor Twee" Hoewel "Plezier voor Twee" op de eerste plaats bedoeld is als *praktisch werkboek*, kan het ook de functie van *naslagwerk* hebben. In de verschillende inleidingen wordt immers achtergrondinformatie gegeven over de spelletjes en hun bedoeling. Tegelijkertijd worden ook een aantal ontwikkelingsmijlpalen nog eens kort op een rijtje gezet, evenals een aantal aanwijzingen voor een goede werkhouding. Ook wanneer een verzorg(st)er even op een "dood punt" zit en behoefte heeft aan nieuwe spelideeën kan ze in het boek zoeken naar suggesties die haar aanspreken. Eventueel kan ze zelfs geschikte spelletjes opzoeken om een kind gericht te stimuleren.

Een derde functie van het boek kan liggen in het *contact met de ouders* van de kinderen. De meeste ouders zijn zeer geïnteresseerd in het reilen en zeilen van hun kinderen tijdens hun afwezigheid. Aan de hand van de spelletjes uit "Plezier voor Twee" kan een leid(st)er goed aangeven wat zij met het kind heeft gedaan en hoe het kind erop reageerde. Zo wordt ook de aandacht van de ouders op de spelletjes gericht en gaan zij thuis misschien een aantal spelletjes uitvoeren. Het uitwisselen van ervaringen met ouders rond spelletjes behoort dan tot de mogelijkheden. Eventueel kunnen zelfs ouderavonden rond bepaalde spelonderdelen georganiseerd worden.

Ervaringen uit de praktijk "Plezier voor Twee" is een verzameling van *bekende en onbekende spelletjes*. Een (groot) aantal spelletjes, zoals "kiekeboe" en "kruiwagen lopen" zullen de meeste ouders en verzorgers wel kennen uit hun dagelijkse praktijk. Bij het uittesten door de leid(st)ers en gastouders kwam echter naar voren dat zij de bekende spelletjes bewuster gingen uitvoeren. Zij gaven aan beter te kijken naar de kinderen, waardoor nieuwe aspecten naar voren kwamen en het spelletje toch weer een nieuw gezicht kreeg. Daarnaast gaven zij aan de kinderen op een andere manier te leren kennen, hetgeen hen veel plezier en voldoening gaf.

In de inleiding van dit boek worden twee vuistregels genoemd voor ondersteuning van de ontwikkeling bij kinderen, die gelden voor elke verzorg(st)er. Op de eerste plaats heeft de verzorg(st)er de taak de kinderen spelletjes en materialen aan te bieden, waarin ze veel kunnen zien, horen, voelen, ruiken en waarmee ze kunnen experimenteren. Daarnaast moet dit spelaanbod plaats vinden in een sfeer van veiligheid en vertrouwen, de tweede vuistregel.

In wat volgt zal meer worden verteld over ideeën achter de vuistregel van veiligheid en geborgenheid; waarom is het goed het kind geborgenheid te bieden? Hoe kun je dat doen en wat bereik je ermee bij het kind? Ook wordt kort ingegaan op de wisselwerking tussen verzorg(st)er en kind, en een aantal eigenschappen van kinderen die in de omgang met de verzorg(st)er een rol kunnen spelen.

Veiligheid

Een opvoeder die de kinderen spelvariatie biedt, levert een belangrijke bijdrage aan een goede ontwikkeling van de kinderen. Dat wil echter niet zeggen dat je in hoog tempo alle spelletjes uit dit boek moet aanbieden.

Allereerst is er voor stimuleren nodig dat het kind een gevoel van **veiligheid** krijgt. Veiligheid betekent dan niet alleen een veilige omgeving, waar het kind niet onverwacht allerlei gevaarlijke obstakels tegenkomt. Ook de sfeer van de omgeving moet aangenaam zijn. Een drukke omgeving, waarin het kind zoveel indrukken op zich af krijgt dat hij ze niet meer kan verwerken, draagt bijvoorbeeld niet bij aan een veilig gevoel. Aan veiligheid en geborgenheid zitten verschillende kanten. Veiligheid heeft vaak te maken met zich beschermd voelen. Als er een spannende of zelfs bedreigende gebeurtenis plaats vindt, bijvoorbeeld een onverwachte knal, onweer of de binnenkomst van een vreemde, kan het kind zich erg bedreigd voelen. Hij zoekt dan bescherming en geruststelling bij een bekende persoon, bij wie hij veiligheid ervaart. Maar die veiligheid kan hij alleen voelen, als hij een **sterke band heeft met jou, als hij jou vertrouwt**. Hij moet uit ervaring weten dat jij zijn gevoelens begrijpt en dat jij hem helpt bij onprettige of moeilijke situaties. In de eerste levensmaanden zijn kleine baby's voor hun gevoel van veiligheid geheel afhankelijk van hun verzorgers. Naarmate de band met een verzorger sterker en veiliger wordt, durft het kind meer op onderzoek uit te gaan en kan hij ontspannen allerlei dingen in zijn omgeving ontdekken. Bij het ontbreken van geborgenheid kan het kind deels "geblokkeerd" raken. Zijn aandacht kan door een gevoel van onveiligheid zo in beslag genomen worden, dat hij bepaalde spelletjes en opdrachten niet (helemaal) oppikt. Veiligheid, vertrouwen in zijn dagelijkse verzorgers, is dus heel belangrijk voor de ontwikkeling van een kind.

Responsiviteit

Vertrouwen in jou kan alleen maar geleidelijk groeien. Het kind moet een groot aantal keren ervaren, dat jij zijn behoeften begrijpt en er gunstig op reageert. Door regelmatig positieve reacties te krijgen op zijn signalen, krijgt het kind vertrouwen in de wereld om hem heen. Sterker wordt het vertrouwen, wanneer hij weet welke reacties hij kan verwachten. Als jouw reacties voorspelbaar zijn, een terugkerend patroon vormen, krijgt de baby een gevoel van veiligheid bij jou. Dit opmerken van (behoefte)signalen in het gedrag van het kind, **de signalen begrijpen en er snel positief op reageren**, heet in vaktaal: **responsiviteit**. Een voorbeeld van een signaal is als een kind zijn activiteit staakt en je aankijkt. Vaak is dat een signaal dat een vraag om hulp uitdrukt. Hulp bieden is dan een voorbeeld van responsief reageren. Soms staakt een kind zijn activiteit omdat het afgeleid is, of even nadenkt. Een responsieve leid(st)er voelt vaak het verschil aan met een signaal dat een vraag om hulp uitdrukt. In dit geval laat zij of hij het kind rustig zijn gang gaan. Vaak leer je geleidelijk door ervaring en in de omgang met een kind wat een signaal betekent. Het is een kwestie van goed kijken, voorzichtig proberen en opmerken hoe het kind reageert.

In de eerste levensmaanden zijn baby's signalen meestal nog niet zo ingewikkeld. De belangrijkste behoeften van het kind zijn het krijgen van voldoende voeding, slaap en contact. Door het kind op tijd te voeden en te verschonen, hem te troosten, hem oogcontact te bieden en toe te lachen, met hem te praten en hem aandacht te geven, ga je meestal al voldoende in op zijn signalen.

Naarmate het kind ouder wordt, krijgt hij meer vaardigheden en interesses en wordt zijn gedrag complexer. De manier waarop jij met hem omgaat zal dan veranderen en ook ingewikkelder worden. Responsief reageren zal dan ook de kant krijgen van het kind regelmatig aanmoedigen en steunen bij zijn pogingen bepaalde vaardigheden onder de knie te krijgen. Hem prijzen voor zijn pogingen en prestaties valt dan onder responsief gedrag, evenals het verwoorden van allerlei gevoelens bij het kind en er passend op reageren.

Responsiviteit als algemene houding

Overigens betekent responsiviteit niet hetzelfde als ingaan op elke kik die de baby geeft. Want soms is een signaal onduidelijk en moeilijk te begrijpen. Soms heb je je dag niet, heb je geen tijd of zijn er andere situaties die ook je aandacht opeisen. Het gaat er ook niet om, dat je zoveel mogelijk tijd aan het kind besteedt. Een korte tijd aandacht kan ook voldoende zijn, als je je maar goed afstemt op het kind, **als de kwaliteit van je aandacht doorgaans maar goed is**.

Natuurlijk hoef je niet altijd te wachten tot het kind iets aangeeft. Je kunt ook zelf initiatieven nemen, bijvoorbeeld een spelletje aanreiken, of een grapje tussendoor maken, gewoon omdat jij daar zin in hebt. Als je er maar op let, dat je het kind daarmee niet stoort in zijn eigen bezigheden.

Responsiviteit is iets dat je vaak doet, zonder dat je er bij stil staat. Je hoeft je niet voortdurend krampachtig af te vragen of je wel responsief genoeg bent, want dan kun je niet meer vanzelfsprekend en spontaan met een kind omgaan. Er komen vanzelf momenten waarop het kind jou wel tot nadenken aanzet over wat hij bedoelt met een bepaald signaal. Er zijn ook momenten dat jij niet responsief reageert. Dat gebeurt bij elke verzorg(st)er, en dat is niet nadelig voor het kind.

Het gaat erom **dat je over het algemeen ingaat op de signalen** van het kind.

Structuur en regels

In het verlengde van responsiviteit kun je ook met een aantal opvoedingsvaardigheden bereiken dat een kind zich veilig gaat voelen. **Het geven van duidelijkheid** is zo'n opvoedingsvaardigheid, zodat het kind weet waar hij aan toe is, wat hij op een bepaald moment of in een bepaalde situatie kan verwachten. Ook duidelijkheid en voorspelbaarheid in jouw gedrag hoort daarbij. Zo kun je bijvoorbeeld niet boos zijn met een vriendelijk gezicht en vriendelijke stem, of het kind prijzen op onverschillige toon.

Bij moeilijke spelletjes en in spannende situaties vraagt het kind vaak **dat jij structuur aanbrengt** in de onoverzichtelijkheid, zodat hij er iets meer van gaat begrijpen en meer houvast krijgt.

Pedagogisch gezien is het niet altijd goed, dat je aan elke wens van het kind zonder meer voldoet. Soms wil het kind iets wat jij niet wilt of kunt, bijvoorbeeld langer samen doorspelen. Op zo'n moment kun je heel goed weigeren, als je maar vriendelijk blijft en laat merken dat je begrijpt wat hij bedoelt. Al rond de leeftijd van negen maanden kun je de baby bepaalde regels duidelijk maken. Hij begint dan te snappen, zonder dat hij zich afgewezen voelt, dat hij niet altijd zijn zin kan krijgen. In eerste instantie lijken deze regels het kind misschien te beperken. Maar je geeft het kind daarmee opnieuw **structuur**, een leidraad voor zijn gedrag op andere momenten. Hij gaat dan begrijpen wat wel mag en wat niet getolereerd wordt. Soms zal een kind toch de regels overtreden, terwijl hij weet dat hij iets doet wat niet mag. In zo'n geval kun je oprecht boos zijn en het kind straffen, zonder dat het kind zijn gevoel van veiligheid bij jou meteen kwijt raakt.

Door jouw responsiviteit en jouw wijze van omgaan met het kind krijgt het kind een handvat bij het leren omgaan met zichzelf en zijn omgeving.

Beheersing

Elk kind heeft een aangeboren drang invloed te hebben op zijn omgeving. De ingerichte ruimte om hem heen, is een deel van die omgeving, die hij wil beheersen. Invloed betekent dan bijvoorbeeld, dat het licht aangaat, als hij op het lichtknopje drukt, dat de deur open en dicht gaat als hij dat wil, enzovoort.

Maar ook mensen zijn een deel van die omgeving, waarop hij met zijn gedrag effect wil hebben. Al heel vroeg geeft hij bijvoorbeeld met zijn huilen aan, dat hij honger heeft of zich onprettig voelt. De omgeving moet dan helpen een eind te maken aan deze onprettige situatie. Als je reageert op zijn huilen, merkt de baby dat hij inderdaad voeding krijgt of getroost wordt, dat op zijn gedrag het gewenste gevolg komt. Later zal hij ook andere signalen gaan gebruiken, zoals lachen, spartelen en de armpjes uitsteken. Als de baby te weinig reacties krijgt van de mensen om hem heen, zal hij steeds minder vaak proberen om reacties uit zijn omgeving los te krijgen. Zijn pogingen hebben immers toch geen effect. Zo kan een kind bijvoorbeeld herhaald aangeven dat hij geknuffeld wil worden. Als deze behoefte nooit opgemerkt wordt, zal het kind stoppen met het aangeven van deze behoefte. De knuffelbehoefte blijft bestaan, maar hij heeft dan "geleerd" dat het geven van dit signaal geen zin heeft. In plaats van beheersing van de omgeving te leren, heeft het kind dan geleerd hulpeloos te zijn.

Positieve reacties op de wensen en signalen van het kind geven hem het gevoel dat zijn gedrag effect heeft, dat hij de omgeving kan beïnvloeden en kan beheersen. Dit vormt de grondslag voor een hele verdere ontwikkeling.

Zelfvertrouwen Wanneer je regelmatig antwoord geeft op allerlei signalen, geef je het kind niet alleen het gevoel dat zijn gedrag effect heeft. Je geeft het kind meteen een fundamenteel gevoel van zelfvertrouwen. Hij krijgt dan het gevoel dat hij iemand is, een waardevol persoon voor anderen. Daarnaast kan hij het beeld krijgen van zichzelf als iemand die wat kan. Een kind dat zo gaat vertrouwen op zijn eigen kunnen, durft actief te zijn in zijn omgeving en zelf op verkenning uit te gaan. Vanuit een basis van zelfvertrouwen zal hij steeds zelf interessante situaties opzoeken en zichzelf de gelegenheid geven veel te zien, te horen, te voelen en te ruiken; kortom, zichzelf te ontwikkelen.

Hechting Rond de leeftijd van negen maanden wordt het belangrijk dat je duidelijk en herkenbaar reageert, zodat de baby weet wat hij aan je heeft, zodat hij weet welke vertrouwde reacties hij van jou kan verwachten en zich daardoor veilig kan voelen. Veel kinderen gaan op deze leeftijd een voorkeur vertonen voor die personen die hem het sterkste gevoel van veiligheid geven. In vaktaal heet deze voorkeur: "hechting". Een kind kan zich aan meerdere mensen tegelijk hechten.

Zelfstandigheid Een goede hechting aan een vertrouwd, responsief persoon, geeft het kind een gevoel van veiligheid. Dat vormt de basis om zelf te spelen en zelf op verkenning uit te gaan. In deze periode gaat het kind zich meestal ook op een of andere wijze voortbewegen. Zijn verkenningen kunnen daarmee een grotere ruimte bestrijken. De eerste stappen op weg naar zelfstandigheid worden hiermee gezet. In het begin zal het kind jouw merkbare aanwezigheid nog nodig hebben bij zijn verkenningstochten. Hij moet de zekerheid hebben dat jij in een spannende situatie bereikbaar bent. Later zal het idee van jouw aanwezigheid in de buurt voldoende zijn. Hij weet door ervaring dat je toch wel komt op belangrijke momenten. Zo zal hij, met een veilig gevoel, steeds verder weg durven gaan.

Rekening houden met verschillen tussen kinderen

Het bovenstaande verhaal maakt wel duidelijk dat responsiviteit en duidelijkheid belangrijk zijn in de omgang met kinderen. De manier waarop je deze woorden concreet in praktijk brengt, kan echter bij elk kind verschillen. Iedereen die met meerdere kinderen te maken heeft, zal vertellen dat hij het ene kind zuss knuffelt en het andere zo, dat hij voor het ene kind altijd rustige spelletjes kiest en voor het andere kind juist niet. Ook de wijze waarop je de tweede vuistregel, voldoende variatie in spel en speelgoed, uitvoert zal per kind anders zijn, omdat elk kind andere interesses heeft en andere reacties bij jou oproept. Verschillen in aanleg en temperament bepalen voor een deel hoe jij en het kind met elkaar omgaan.

Deze verschillen kunnen onder andere liggen in de volgende vijf eigenschappen.

Gevoeligheid voor zintuiglijke indrukken Het ene kind kan bijzonder gevoelig zijn voor allerlei prikkels van buitenaf. Bij een nauwelijks hoorbaar geluid of de minste beweging laat hij al een duidelijke reactie zien, terwijl zijn vriendje onverstoorbaar verder speelt. Als je van zijn vriendje een reactie wilt krijgen zul je veel sterkere prikkels moeten aanbieden. Dit verschil in gevoeligheid heeft directe invloed op jouw gedrag. Het eerste kind zal je misschien tegen sterke prikkels moeten beschermen. Aan het tweede kind zal je juist sterke prikkels aanbieden.

Heftigheid van de reactie

Kinderen kunnen zelf op heel verschillende manieren reageren op dezelfde prikkel. Het ene kind zal bij wijze van spreken moord en brand schreeuwen, terwijl het tweede kind geen kik geeft.

Het kan zijn dat dit verschil in heftigheid samenhangt met de gevoeligheid. Een kind dat heftig reageert ervaart misschien wel een sterke prikkel, ook al lijkt er voor de toeschouwer misschien weinig aan de hand te zijn.

Activiteit

Een derde verschil kan zitten in de mate waarin een kind actief is. Het ene kind is altijd bezig en kan moeilijk stil zitten. Zo'n kind zoekt al snel zijn eigen bezigheden op. Het andere kind is veel passiever en lijkt soms niet van zijn plaats te krijgen. Zo'n kind kan bijvoorbeeld tijdens bezig zijn om zich heen te kijken.

Gerichtheid op mensen

Sommige kinderen zoeken rechtstreeks contact met de mensen in hun buurt. Speelgoed wordt voor hen vooral boeiend als iemand samen met hen speelt. Er zijn echter ook kinderen die vooral gericht zijn op dingen. Zij houden zichzelf bij voorkeur bezig met het bekijken en manipuleren van allerlei materialen. De mensen uit hun buurt worden voor hen pas interessant als zij willen samenspelen met deze dingen.

Gevoeligheid voor aanraking

Een vijfde verschilpunt kan zitten in de behoefte vastgehouden en geknuffeld te worden. Een aantal kinderen ervaart knuffelen als een beperking van de bewegingsvrijheid. Deze vorm van contact stellen zij duidelijk niet op prijs. Zij draaien hun hoofd weg en op jouw arm trekken ze hun rug hol met de armen naar achteren. Contact met jou wijzen zij niet af, maar zij geven de voorkeur aan andere vormen van contact, zoals kijken en praten.

Geen kind is gelijk. Bij deze vijf eigenschappen zijn vooral de extreme vormen beschreven. Maar in de werkelijkheid gaat het meestal om de meerdere of mindere mate waarin een bepaalde eigenschap naar voren komt. De unieke combinatie van onder andere deze eigenschappen maakt dat een kind opvalt als een individu, dat zich onderscheidt van andere kinderen, ondanks enkele overeenkomsten. Jij als opvoeder gaat je afstemmen op het kind en zo je eigen manier van omgaan met dit kind ontwikkelen, een manier die anders is dan je contacten met andere kinderen. De manier waarop jij positieve reacties geeft, wordt mede beïnvloed door het kind. En naarmate het kind ouder wordt en meer eigenheid gaat vertonen, zal jullie omgang hierdoor sterker gekleurd worden. Jullie samenspel en het materiaal dat jullie daarbij gebruiken zal eveneens deels bepaald worden door het kind.

Aan het werk, en...veel "Plezier voor Twee"

Kort samengevat zet je met het bieden van veiligheid en positieve reacties een hele ontwikkeling op gang. Het kind krijgt vertrouwen in jou en in zichzelf. Vanuit dit vertrouwen gaat hij zijn omgeving, mensen en voorwerpen, verder verkennen en zet hij de eerste stappen op weg naar zelfstandigheid. De manier waarop jij concreet veiligheid biedt, kan per kind verschillen. Want voor een deel bepaalt het kind hoe jij met hem omgaat.

Toch zijn er enkele algemene richtlijnen te geven. Als je de ontwikkeling van een kind bewust wilt ondersteunen moet je regelmatig spelen met het kind. Bij dit spel maak je vaak gebruik van materialen als speelgoed, huishoudelijke voorwerpen of kosteloos materiaal als lege closetrollen en eierdozen. Vooral wanneer het kind zelf contact zoekt heeft samenspel zin. Als het kind verdiept is in zijn eigen spel kun je hem beter niet storen. Ook door zijn eigen spel kan een kind zich ontwikkelen. Verder is het stimulerend bij elke gezamenlijke activiteit te praten met het kind.

Deze algemene richtlijnen lopen als een **rode draad** door het werkboek "**Plezier voor Twee**". Hopelijk wordt ontwikkelingsondersteuning ook voor jou een spel, waaraan je, net als de leid(st)ers en gastouders uit de testfase, veel plezier kunt beleven.

Literatuur

Wie zich verder wil verdiepen in de boven besproken onderwerpen, kan onder andere de volgende boeken lezen:

White, B. (1975). *De eerste drie levensjaren*. Baarn: Ambo.

Riksen-Walraven, M. (19xx). *Inspelen op baby's en peuters- ontwikkelingsspelletjes*. Deventer: Van Loghum-Slaterus.

Kohnstam, R (19xx). *Kleine ontwikkelingspsychologie (delen I en II)*.